

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 7.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.7.78>

УДК 330.341.2

Ю. А. Малахова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,

Національний транспортний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8769-7597>

С. М. Хміль,

аспірант, Національний транспортний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7374-6205>

ГЕНЕЗА ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕФІНІЦІЇ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНІЙ УПРАВЛІНСЬКІЙ НАУЦІ

Yu. Malakhova,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Management,

National Transport University

S. M. Khmil

Postgraduate Student, National Transport University

GENESIS AND TRANSFORMATION OF THE DEFINITION OF FINANCIAL RELATIONS IN MODERN MANAGEMENT SCIENCE

У статті досліджено еволюцію наукових підходів до трактування фінансових відносин у контексті розвитку економічної думки та

управлінських підходів. Проаналізовано змістовні ознаки фінансових відносин, їх роль у формуванні ресурсного потенціалу підприємств і держави. Розкрито генезу поняття, визначено ключові етапи його трансформації. Систематизовано основні наукові підходи до трактування фінансових відносин, визначено їх роль у забезпеченні ефективного функціонування суб'єктів господарювання. Особливу увагу приділено міжрівневій природі фінансових відносин, їх здатності відображати ресурсні та регуляторні взаємозв'язки. Визначено місце фінансових відносин як зв'язувальної ланки між суб'єктами та потоками ресурсів у структурі функціонування фінансової системи. Запропоновано авторське уточнення дефініції, що враховує сучасні умови управління. Результати можуть бути корисними для вдосконалення фінансової політики підприємств і державного сектора.

The article reveals the essence, stages of evolution, and modern approaches to defining the concept of financial relations as a key element of the financial management system at various levels of the economy. Taking into account the multi-level structure of the financial system, the author conducted a comparative analysis of definitions developed in Ukrainian and foreign scientific literature and identified significant differences in the interpretation of the term depending on the level of economic analysis (micro-, macro-, or meso-level) and research methodology.

Within the study, several major approaches to the definition of financial relations were systematized: the production-economic approach (typical for enterprise management), the value-monetary approach (focused on the nature of finance as a form of value movement), the macroeconomic approach (related to the functions of the state and public reproduction), and the fiscal-state approach (focused on the redistributive role of finance).

The results of the study demonstrate that financial relations are not a static or unambiguous concept; rather, they acquire new substantive features depending

on changes in the economic environment, the functions of economic entities, the institutional framework, and management mechanisms. Particular attention is paid to the role of financial relations in the context of modern management, where they function not only as an instrument of value redistribution but also as a lever for coordinating economic interests among market participants.

Based on the generalization of scientific views and reinterpretation of the concept in the context of management, the author proposed an original definition of financial relations as a system of regulated monetary interactions arising between economic agents in the process of implementing managerial, distributive, investment, and fiscal functions. This approach allows the category of financial relations to be integrated into the overall system of strategic management of enterprises and public institutions.

Ключові слова: *фінансові відносини, фінанси, фінансові потоки, управління, фінансова система, економічні відносини, еволюція.*

Keywords: *financial relations, finance, financial flows, management, financial system, economic relations, evolution.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах нестабільності економічного середовища, зростання ролі державного регулювання та ускладнення фінансових потоків особливого значення набуває уточнення сутності та змісту фінансових відносин як категорії економічної науки та управлінської практики. Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері фінансів, спостерігається відсутність єдиного підходу до трактування фінансових відносин, їх місця в системі економічних відносин та взаємозв'язку з управлінськими процесами.

Актуальність проблеми зумовлена потребою адаптації існуючих теоретичних підходів до нових викликів, пов'язаних із трансформацією функцій фінансів, міжрівневим характером взаємодії суб'єктів та

розширенням змісту фінансових інструментів. Поглиблення розуміння природи фінансових відносин є важливим як для розвитку фінансової науки, так і для практики стратегічного управління фінансовими ресурсами на мікро- та макрорівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових публікацій свідчить про наявність різноманітних підходів до тлумачення фінансових відносин. Чмерук Г. Г. і Стороженко О. О. акцентують на прикладному аспекті, розглядаючи фінансові відносини як процеси формування та використання грошових ресурсів підприємств [1]. Юрій С. І., Федосов В. М. та Опарін В. М. визначають їх як форму суспільних зв'язків [2], що виникають у процесі руху вартості в грошовому вираженні. Черничко Т. В. і Азаренкова Г. М. підкреслюють роль фінансових відносин у реалізації функцій держави на макро- та мікрорівнях [3, 4]. У працях Василика О. Д. і Мацелика М. О. домінує фіскальний підхід, згідно з яким фінансові відносини пов'язані з розподілом і перерозподілом ВВП та формуванням грошових фондів [5, 6].

Разом з тим, у більшості досліджень фінансові відносини розглядаються у відриві від управлінських підходів, що знижує прикладну цінність теоретичних напрацювань. Це створює потребу у систематизації існуючих визначень та формуванні оновленої дефініції, яка враховує сучасну роль фінансів як інструменту управління на макро- та мікрорівнях.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні сутності та трансформації дефініції фінансових відносин як управлінської категорії, а також у виявленні їх ролі у забезпеченні ефективного функціонування фінансової системи на різних рівнях управління — від підприємства до держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансові відносини є невід'ємною складовою системи управління в сучасній економіці та відіграють ключову роль у забезпеченні цілісності й ефективності управлінських рішень на всіх рівнях — від підприємств до держави та

глобальних фінансових інституцій. Вони виникають на основі руху грошових потоків і відображають управлінські взаємозв'язки між економічними агентами, включаючи суб'єкти господарювання, державні органи, фінансових посередників і домогосподарства, забезпечуючи координацію, розподіл ресурсів і реалізацію стратегічних цілей.

У структурі економічних відносин фінансові відносини виступають окремою підсистемою, що формується у процесах виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ. Вони відображають грошовий вимір цих процесів, зокрема такі аспекти, як розподіл доходів, формування капіталу, оподаткування, інвестування та інші фінансові механізми.

Фінансова система не може функціонувати без системи взаємодії суб'єктів, що реалізується саме через фінансові відносини, які є її центральною складовою та забезпечують бюджетні й податкові відносини, взаємодію підприємств з банками та інвесторами, доходи, витрати, кредити домогосподарств, обіг цінних паперів, страхування, пенсійні фонди на фінансовому ринку. Фінансові відносини також є частиною суспільних (соціально-економічних) відносин та є інструментом реалізації соціальної політики держави.

Фінансові відносини також мають важливе значення в контексті державного регулювання. Через фіскальні та монетарні механізми держава здійснює вплив на економічну стабільність, стимулювання виробництва, підтримку соціальних програм і розвиток інфраструктури. У глобальному вимірі фінансові відносини проявляються у вигляді транснаціональних потоків капіталу, міжнародного кредитування, валютних операцій та зовнішньої інвестиційної діяльності.

З управлінської точки зору, фінансові відносини є інструментом реалізації функцій управління, оскільки саме через них здійснюється планування, розподіл, контроль і аналіз фінансових ресурсів на рівні підприємств, галузей та держави. Вони забезпечують координацію дій між учасниками фінансового процесу, формують інформаційну основу для

прийняття управлінських рішень та відіграють ключову роль у досягненні стратегічних і тактичних цілей організації. Таким чином, фінансові відносини не лише відображають економічні взаємозв'язки, а й активно впливають на ефективність управління фінансовими потоками та ресурсами в усіх секторах економіки.

Отже, фінансові відносини є частиною економічних відносин (в розподільчому аспекті), основою фінансової системи, елементом суспільних і державних механізмів, інструментом управління та регулювання економіки, складником глобальної фінансової структури.

Поняття «фінансові відносини» пройшло значний еволюційний шлях, змінюючись відповідно до соціально-економічних умов та розвитку економічної науки (рис. 1).

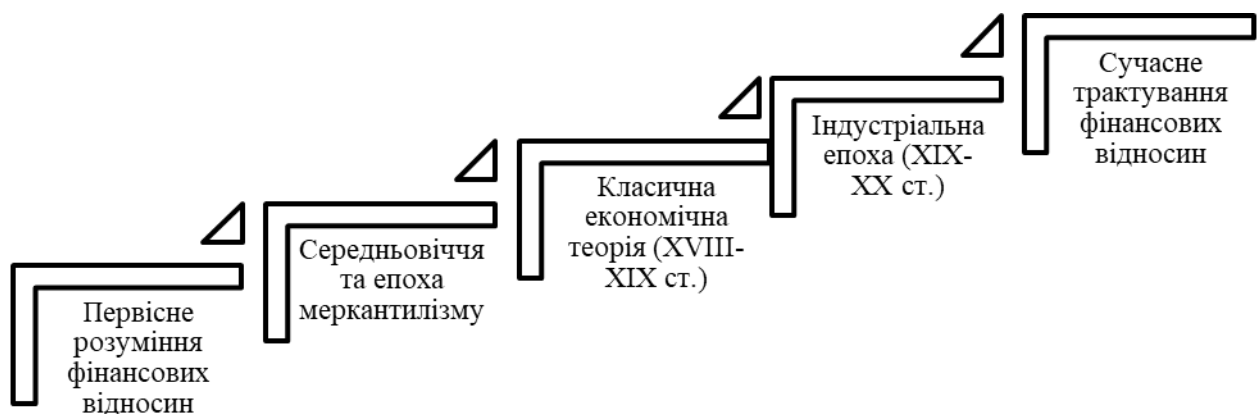

Рис. 1. Розвиток дефініції «фінансові відносини»

Джерело: побудовано автором

У середньовіччі фінансові відносини набули грошового характеру у зв'язку з розвитком товарно-грошових відносин. З'явилися перші банківські установи, а фінанси почали відігравати роль у збиранні податків і фінансуванні воєн. Епоха меркантилізму (XVI-XVIII ст.) розширила роль держави у регулюванні фінансових потоків.

А. Сміт, Д. Рікардо та інші класичні економісти визначали фінансові відносини через призму державних фінансів, податків та ринку. Формується

уявлення про фінанси як систему мобілізації та розподілу ресурсів між економічними агентами.

З розвитком промисловості та міжнародної торгівлі фінансові відносини виходять на глобальний рівень. З'являються перші корпорації, фондові ринки, кредитні механізми. У цей період фінансові відносини охоплюють як державний сектор, так і приватний бізнес.

Сьогодні фінансові відносини охоплюють взаємодію всіх економічних суб'єктів – держави, підприємств, домогосподарств, міжнародних фінансових організацій. Вони поділяються на:

- державні фінансові відносини (податки, бюджет, державні витрати);
- корпоративні фінанси (інвестиції, капітал, кредитування);
- фінанси домогосподарств (доходи, заощадження, кредитні відносини);
- міжнародні фінансові відносини (валютні операції, світові ринки капіталу).

Таким чином, дефініція «фінансові відносини» еволюціонувала від простих форм розподілу ресурсів до складної багаторівневої системи взаємодії суб'єктів у ринковій економіці.

Дослідження питань організації фінансових відносин в певній мірі потребує узгодження понять категорій фінанси, фінансова діяльність, фінансові відносини та фінансові потоки. У фінансовій системі всі основні поняття мають чітку логічну послідовність та взаємозв'язок (рис. 2).

У науковій і прикладній літературі ці терміни часто використовуються як взаємозамінні, однак кожен із них має власне смислове навантаження, функціональне призначення та аналітичне значення. Так, фінанси - це базова економічна категорія, яка відображає процес формування, розподілу та використання грошових ресурсів у суспільстві. Вона визначає загальні принципи і правила функціонування грошових відносин у всіх секторах економіки.

Рис. 2. Місце фінансових відносин у структурі функціонування фінансової системи

Джерело: побудовано автором

Фінансова діяльність є практичним втіленням фінансів. Вона включає планування, організацію, реалізацію та контроль за формуванням і використанням фінансових ресурсів суб'єктами господарювання, державою, домогосподарствами. Саме в межах цієї діяльності реалізуються завдання фінансової політики.

У процесі фінансової діяльності виникають фінансові відносини - взаємозв'язки між суб'єктами в результаті створення, розподілу та перерозподілу грошових коштів. Вони відображають соціально-економічну природу фінансів і є регульованими законодавчо та інституційно.

Наслідком фінансових відносин є фінансові потоки — конкретний рух грошових коштів між суб'єктами. Вони мають кількісну визначеність, чіткий напрям, джерело і призначення. Саме потоки дозволяють здійснювати аналіз ефективності управління фінансами.

Отже фінанси виступають узагальненою економічною категорією, тоді як фінансова діяльність є практичним механізмом реалізації фінансової політики та інструментом управління фінансовими ресурсами. У процесі такої діяльності формуються фінансові відносини між різними суб'єктами, а

результатом цих відносин стають фінансові потоки — кількісно визначений рух грошових коштів. У сукупності вони формують цілісну систему функціонування фінансового середовища.

У сучасній науковій думці немає єдиного універсального визначення дефініції «фінансові відносини». Вони розглядаються з різних точок зору залежно від предмета дослідження, суб'єктів фінансової системи та рівня функціонування.

Чмерук Г.Г. Стороженко О.О. вважають, що фінансові відносини підприємств характеризують процеси, пов'язані з формуванням грошових доходів і накопичень, що приймають специфічну форму фінансових ресурсів, а також розподілом і використанням фондів грошових коштів для забезпечення умов розширеного виробництва [1].

Юрій С. І., Федосов В. М. стверджують, що фінансові відносини є такою формою суспільних відносин, яка виникає на основі руху вартості у її грошовому вираженні, безпосередньо пов'язана з існуванням грошей [2].

На думку Черничко Т. В. фінансові відносини — це частина економічних відносин, яка пов'язана з формуванням і використанням фінансових ресурсів з метою виконання економічних, соціальних, політичних та інших функцій сучасної держави, забезпечення розширеного відтворення на макро-та мікроекономічному рівнях, участі у відносинах обміну для задоволення потреб господарських суб'єктів і населення [3].

Опарін В. фінансові відносини визначає як відносини, які "...відображаючи рух вартості від одного суб'єкта до іншого, характеризують обмінні, розподільні і перерозподільні процеси і проявляються у грошових потоках" [7].

Г. М. Азаренкова, Журавель, Р.М. Михайленко вважають, що фінансові відносини — це частина економічних відносин, яка пов'язана з формуванням і використанням фінансових ресурсів з метою виконання економічних, соціальних, політичних та інших функцій сучасної держави [4].

На думку Василик О.Д. фінансові відносини — це сукупність економічних відносин, пов'язаних із розподілом і перерозподілом валового внутрішнього продукту в процесі формування та використання грошових фондів держави для виконання нею своїх функцій [5].

Мацелик М. О. Мацелик Т. О. та Пригоцький В. А. вважають, що фінансові відносини — це система грошових відносин, пов'язаних з розподілом, перерозподілом, формуванням і використанням централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів для задоволення суспільних, колективних та індивідуальних потреб» [6].

Зазначені визначення дозволяють виділити декілька підходів до тлумачення сутності фінансових відносин, які відображають різноманітні аспекти їх функціонування — від мікроекономічного до макроекономічного рівнів, від управлінського до соціально-державного змісту.

Одним із найбільш прикладних є економіко-виробничий підхід, згідно з яким фінансові відносини розглядаються у контексті діяльності суб'єктів господарювання. Так, Чмерук Г.Г. та Стороженко О.О. зазначають, що фінансові відносини підприємств відображають процеси формування грошових доходів і накопичень, які набувають специфічної форми фінансових ресурсів. Окрім того, вони охоплюють розподіл і використання фондів грошових коштів з метою забезпечення умов розширеного виробництва. Таким чином, фінансові відносини тут постають як внутрішньогосподарський інструмент розвитку підприємства, що орієнтований на підтримку його функціональної стійкості та динаміки.

Інший підхід — вартісно-грошовий, який акцентує увагу на економічній природі фінансових відносин як формі суспільних відносин, що виникають у процесі руху вартості в її грошовому вираженні. Прихильниками цього підходу є Юрій С.І. та Федосов В.М., які стверджують, що фінансові відносини є формою суспільних зав'язків, безпосередньо пов'язаних з існуванням грошей як загального еквівалента. Визначення В. Опаріна розвиває цю позицію, трактуючи фінансові відносини як ті, що,

відображаючи рух вартості від одного суб'єкта до іншого, характеризують обмінні, розподільчі та перерозподільчі процеси, виявляючись у грошових потоках. Такий підхід дозволяє застосовувати поняття фінансових відносин не лише до державного або підприємницького середовища, а й до будь-яких економічних ситуацій, де відбувається обіг вартості у грошовій формі.

Водночас, існує й макроекономічний (функціональний) підхід, представлений у роботах Черничко Т.В., та Азаренкової Г.М., Журавля Т.М., Михайленко Р.М. У межах цього підходу фінансові відносини розглядаються як частина ширших економічних зав'язків, пов'язаних з формуванням і використанням фінансових ресурсів для виконання економічних, соціальних і політичних функцій держави. Черничко Т.В. додатково акцентує, що ці відносини забезпечують розширене відтворення як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях та є невід'ємними від обміну, задоволення потреб населення й господарських суб'єктів. Таким чином, фінанси постають важливим інструментом державного регулювання і суспільного розвитку.

Окремо можна виокремити фінансово-державний підхід, який фокусується на ролі фінансових відносин у сфері перерозподілу валового внутрішнього продукту та формуванні централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів. Цей підхід яскраво ілюструє визначення Мацелика М.О., Мацелика Т. О. та Пригоцького В. А. який наголошує, що фінансові відносини — це система грошових відносин, що забезпечує задоволення суспільних, колективних і індивідуальних потреб. Такий підхід найчастіше застосовується в контексті бюджетної політики, соціального забезпечення, податкових механізмів.

Отже, підходи до розуміння фінансових відносин є багатогранними. Вони можуть акцентувати увагу на внутрішньофірмовому механізмі, на універсальній природі грошового обміну, на державній функціональності фінансів, або ж на фінансовому управлінні суспільними ресурсами. Кожен із цих підходів висвітлює певний аспект фінансів як суспільного явища і дозволяє глибше зрозуміти їхню роль у сучасній економічній системі.

Враховуючи різноманіття наукових підходів до трактування поняття «фінансові відносини», їх мікро- та макроекономічну природу, функціональне навантаження та зв'язок із грошовими потоками, можна дати таке узагальнене визначення: фінансові відносини — це система економічних взаємозв'язків між різними суб'єктами господарювання, населенням, фінансовими інституціями та державою, що виникають у процесі формування, розподілу, перерозподілу та використання фінансових ресурсів у грошовій формі з метою забезпечення економічного розвитку, соціального захисту, функціонування інфраструктури, задоволення суспільних і приватних потреб та реалізації управлінських рішень у сфері фінансів.

Запропоноване визначення охоплює широку систему взаємодії економічних суб'єктів, розкриває природу фінансових відносин як інструменту реалізації управлінських рішень та відображає їх роль у забезпеченні економічного зростання, соціальної стабільності та ефективного функціонування фінансової системи.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У результаті проведеного дослідження встановлено, що фінансові відносини є складною багатоаспектною категорією, яка має різні рівні прояву (мікро-, мезо- та макроекономічний) і виконує ключові функції в системі управління фінансовими ресурсами. Визначено чотири основні підходи до трактування сутності фінансових відносин: економіко-виробничий, вартісно-грошовий, макроекономічний та фіскально-державний. Це свідчить про наявність міждисциплінарного підходу до аналізу поняття, що поєднує економічну теорію, фінанси та менеджмент.

Запропоноване авторське визначення фінансових відносин як системи регульованих грошових взаємозв'язків, що виникають у процесі реалізації управлінських, розподільчих, інвестиційних та фіскальних функцій, дозволяє краще інтегрувати це поняття в практику стратегічного управління підприємствами та державними інституціями.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі пов'язані з необхідністю розробки практичних інструментів для оцінки ефективності фінансових відносин у системі корпоративного управління. З огляду на зростаючу роль фінансової координації у складних соціально-економічних умовах, подальші дослідження цієї проблематики мають вагоме значення як у теоретичному, так і в прикладному вимірі.

Література

1. Чмерук Г.Г. , Стороженко О.О. Сутність та визначення фінансових відносин суб'єктів господарювання. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*, 2018 р., № 5 (104). С. 91-99. URL: 15.pdf
2. Теорія фінансів: підручник / за ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. К.: Центр учбової літератури, 2010. 576 с.
3. Черничко Т. В. Фінансові відносини в системі економічних відносин. *Бізнес-Інформ*, № 5. 2014. С.342-346. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2014-5_0-pages-342_346.pdf
4. Азаренкова Г.М. Фінанси підприємств: Навч. посібник / Г.М. Азаренкова, Т.М. Журавель, Р.М. Михайленко. К.: Знання-Прес, 2009. 299 с.
5. Василик О.Д. Теорія фінансів: Підручник. К.: НІОС, 2000. 416 с. ББК65.261 УДК 336.01 ISBN 966-95321-5-9
6. Фінансове право : навч. посібник / М. О. Мацелик, Т. О. Мацелик, В. А. Пригоцький. Київ : Знання, 2011. 815 с.
7. Опарін В.М. Фінанси: загальна теорія. К. : Вид-во КНЕУ, 2002. 240 с

References

1. Chmeruk, H. H., & Storozhenko, O. O. (2018), "The essence and definition of financial relations of business entities",]. *Derzhava ta rehiony. Seriiia: Ekonomika ta pidpryiemnytstvo*, vol. (5), pp. 91–99, available at: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2018/5_2018/15.pdf (Accessed 15 June 2025).

2. Fedosov, V. M., & Yurii, S. I. (2010), *Teoriia finansiv: Pidruchnyk* [Theory of Finance: Textbook], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
3. Chernychko, T. V. (2014), “Financial relations in the system of economic relations”,]. *Biznes-Inform*, vol. (5), pp. 342–346, available at: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2014-5_0-pages-342_346.pdf (Accessed 15 June 2025).
4. Azarenkova, H. M., Zhuravel, T. M., & Mykhailenko, R. M. (2009), *Finansy pidpriemstv: Navchalnyi posibnyk* [Corporate Finance: Study Guide], Znannia-Press, Kyiv, Ukraine.
5. Vasylyk, O. D. (2000), *Teoriia finansiv: Pidruchnyk* [Theory of Finance: Textbook], NIOS, Kyiv, Ukraine.
6. Matselyk, M. O., Matselyk, T. O., & Pryhotskyi, V. A. (2011), *Finansove pravo: Navchalnyi posibnyk* [Financial Law: Study Guide], Znannia, Kyiv, Ukraine.
7. Oparin, V. M. (2002), *Finansy: Zahalna teoriia* [Finance: General Theory], KNEU Publishing, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 19.06.2025 р.